

РАГУЛЬНЫЯ ПЕСНІ ЯК ЛАКАЛЬНАЯ РАЗНАВІДНАСЦЬ ПАЛЕСКІХ ВЕСНАВЫХ КАРАГОДНЫХ

Сярод палескіх веснавых карагодаў вылучаюцца лакальныя разнавіднасці з адметнымі назвамі і складам песень. Звычайна назвы песень супадаюць з назвай ігрышча, карагода або з'яўляюцца вытворнымі ад імя песеннага персанажа. Напрыклад, у Драгічынскім і Іванаўскім раёнах Брэсцкай вобласці веснавы каляндарны выхад моладзі на вулічнае гуляне называўся «Бородайко» – казалі, што трэба на барадайку ісці, адпаведна і песні называліся барадайкамі, а адна з іх пачыналася зваротам да Барадая: «*Бородай, Бородай! Хліба дай – йісты хочацца!*» Да ліку падобных з'яў традыцыйнай культуры адносяцца рагульныя песні, запісаныя аўтарам у вёсцы Навасёлкі Кобрынскага раёна.

У айчыннай фалькларыстыцы выкарыстоўваецца шмат народных тэрмінаў, якія адлюстроўваюць спецыфічныя лакальна-рэгіянальныя з'явы нацыянальнага фальклору. Частка іх увайшла ў калектыўную працу «Усходнеславянскі фальклор. Слоўнік навуковай і народнай тэрміналогіі» (Мн., 1993), але тэрмін «рагульныя песні» там не адзначаны. Праўда, у «Слоўніку» ёсць невялічкі артыкул С. Мішаніча, прысвечаны апісанню з'явы ўкраінскага фальклору, пазначанай народнымі тэрмінамі «риндзивка», «рогулька». Згодна з ім, «рогулька» – гэта разнавіднасць веснавых каляндарна-абрадавых песень, блізкіх функцыянальна да калядак і шчадравак, да беларускіх валачобных песень» [2, 238]. Аўтар адзначае, што найбольш поўна яны захаваліся ў Заходняй Украіне, а ў Цэнтральнай гэтыя старажытныя песенныя віншаванні з веснавым новым годам зафіксаваны толькі ў рэпертуары дзяцей. «Рогулька» прымяркоўвалася да пасхальных абходаў двароў хлопцамі і адрасаваліся дзяўчатам і маладзіцам, якія аддзякавалі такіх «валачобнікаў» святочнымі пасхальнымі яйкамі і грашыма. Збіральнікам былі вядомы выпадкі выканання «рагулек» для хлопцаў. На жаль, нам не вядомы прыклады ўкраінскіх «рагулек». Магчыма, паміж імі і беларускімі рагульнымі песнямі ёсць тэкставыя сыходжанні. Мы ж абаспіраючыся на апісанне С. Мішаніча, перш за ўсё адзначым этнаграфічныя адрозненні. Адно з іх каляндарнае: у Навасёлках рагульныя песні былі абмежаваны часам ад Благавешчання да Вялікадня. Калі ў іншых мясцінах Беларусі ў гэты час гукалі вясну, то ў нас – Рагулю:

*– Рогулэ-Рогулэнько,
Рабая зозулэнько,
Той устань ранэсэнью,
Умыйся былэсэнью.
Зачышы косу росу,
Коб була гладэсэнью,
Той выйды на вулицю,*

*Розвыды рогульцю.
– Рада б я выходыты,
Рогулю выводыты.
Коб ны тонкый кужэль,
Ны малое дитятко.
О, то б я выходыла б,
Рогулю выводыла б [*1].*

Другое адрозненне ад украінскіх «рагулек» – форма выканання: яны гучалі падчас ваджэння карагодаў, якія насілі назву «рогуля» («рогульця», «рогулонька»), прычым песня пра Рагулю лічылася галоўнай. Падобная з’ява назіраецца ва ўсходнепалескім абрадзе «ваджэння і пахавання стралы», дзе галоўнай была карагодная песня «Страла», прадстаўленая шэрагам варыянтаў.

Трэцяе адрозненне палягае ў полаўзроставым складзе ўдзельнікаў: у Навасёлках на гулянне збіраліся хлопцы і дзяўчаты. Хлопцы станавіліся ў цэнтр на «стаўпец» (плот), вакол якога наладжваўся кругавы карагод, прычым карагоднае кола вадзілі толькі дзяўчаты. Яно магло быць суцэльным, вялікім або разбівалася на маленькія карагодкі з 3–4 чалавек. Рагульны карагод інакш называўся «Крывы танэць», што пазначалася фразай «*Кривога танця выведу до коньца*» напачатку і напрыканцы ваджэння. Па заканчэнні карагода дзяўчаты звычайна гайдалі стаўпец, імкнучыся скінуць і ўшчыкнуць хлопцаў.

Карагод – адзін з найдаўнейшых відаў народнай культуры, неад’емная частка славянскіх маладзёжных ігрышчаў, якія, паводле «Аповесці мінулых гадоў», наладжваліся паміж паселішчамі і дзе хлопцы выбіралі сабе жонак. Адсюль зразумела, чаму тэма любоўна-шлюбных стасункаў з’яўляецца вызначальнай для карагодных песень. Менавіта ім фальклорная паэтыка абавязана запачаткаваннем розных відаў паралелізму, разгалінаванай сімволікі. Старажытныя шлюбныя гульні мелі свой этыкет. Знакам стрыманасці, прытворнага нежадання выйсці замуж былі песні, у якіх дзявоцкае вольнае жыццё проціпастаўлялася сямейнаму. Шлюб – гэта той рубаж, які маладзіца ўжо не можа пераадолець, аб чым сведчыць поўная журбы і смутку асноўная рагульная песня:

*– Рогулэ-рогулэнька, выйды на вулоньку,
Вывэдь нам рогулоньку.
– Рада б я выходыты, рогулю выводыты,
За маленькым дитятком, за тонэнькым кужэлем.
Бодай тонкый кужэль на ясных свечах згорів,
Бодай тое дитятко малэнькый вовчок ізів.
Тогдзі б я выходыла б, рогулю выводыла б [*1].*

Адносна культурнага сэнсу слова «рогуля» інфарманты выказвалі розныя меркаванні. Так, Вера Сцяпанаўна Бляян патлумачыла яго наступным чынам: «*То такы пысні, шо спывалыся на рогулю*». На яе думку, рагульныя песні зусім не тое ж, што вяснянкі. А Вольга Іванаўна Люлевіч, наадварот, лічыць, што рагуля – гэта вясна, і рагульная песня ёсць толькі адна, а ўсе

астатнія – вяснянкі, але праз тое, што яны спяваліся ў адзін перыяд, вяснянкі таксама сталі называюцца рагульнымі. Трэці інфармант, Вольга Антонаўна Паляціла, таксама раздзяляе вяснянкі і рагульныя песні. Дык чаму, адкуль і якім чынам з’явілася ў навасёлкаўскіх карагодных песнях Рагуля? Заўважым, што блізкія да рагульнай песні варыянты знаходзяцца сярод купальскіх з тым толькі адрозненнем, што звяртаюцца ў іх да маладзіцы і просяць развесці не «рогулоньку», а купальніцу:

– *Ой, маладая й маладзіца,
Ой, выйдзі, выйдзі на вуліцу,
– Ой, маладая й маладзіца,
Развядзі дзеўкам купальніцу [*1].*

Маладзіца не можа выйсці з-за свёкра і свякрухі, якая будзіць нявестку раней за сябе: «*Да кужаля беленькага // Шчэ й да дзіцяці маленькага*». А далей ідуць аналагічныя праклёны, жудасныя, як і ў рагульнай песні:

*Бадай той кужаль гасподзь радзіў,
Штоб тое дзіця ваўчок заеў,
То я б, малада, выхадзіла,
Вам купальніцу развадзіла [*2].*

А. Ліс, аўтар кнігі «Купальскія песні» (Мн., 1974), указвае, што «рагулька» – адна з мясцовых назваў купальскіх песень, але не ўдакладняе, дзе яны так называюцца. Магчыма, ён меў на ўвазе менавіта Палессе, дзе ў купальскіх песнях замест маладзіцы сапраўды была Рагуля, яе сінонім.

У такім выпадку ёсць сэнс звярнуцца да слоўнікаў. Так, у слоўніку Байкова і Некрашэвіча «рогуля» падаецца як «рагаты, крывы». Ёсць таксама словы «рогаччо» – галлё ад дрэва і «рогулька» – галінка. У дыялектных гаворках вёскі Навасёлкі «рогуля» – карова, якая бадаецца, або вельмі рагатая карова. Такім чынам, семантыку слова «рогуля» можна звязаць з веццем, галінкамі (нам падаецца гэта лагічным, калі ўлічваць, што менавіта ў дадзены перыяд распускаюцца пупышкі на дрэвах, а на вербніцу свецяць галінкі вярбы), са словам «рог» або са словам «крывы».

Заўважым, што Рагуля, да якой звяртаюцца ў песні, – замужняя жанчына: гэта пацвярджаецца словамі, што праз замужжа, праз малое дзіця, праз тонкі кужаль яна не можа «выводыты рогулю» і «розвысты рогульцу». Улічваючы тое, што атрыбутам замужняй жанчыны з’яўляецца хустка, якую на Кобрыншчыне завязвалі так, што ўверсе аказваліся рожкі, можна зразумець, што рагуля – «рагатая» жанчына ў хустцы, значыць замужняя. Тым не менш тыя, хто спяваюць, быццам бы не ведаюць, што рагуля замужам, і прапануюць ёй зачасаць «косу-росу», тады як рагуля не можа гэта здзейсніць: касу насілі толькі дзяўчаты, на вяселлі ж касу адразалі, а валасы пакрывалі хусткаю. На нашу думку, гэта асаблівы кампазіцыйны прыём, які, разам з дыялогавай формай і зваротна-заклікавай інтанацыяй, указвае на адметнасць мастацкага свету рагульных песень.

У песні рагуля параўноўваецца з работай зязюляй. Гэты ж вобраз характэрны і для вяснянак:

Лытіла зозуля з далэкаго краю,

*Вона пролэтила тры лісы – чотыры.
На п'ятому ліся сіла ў ворісы
І з лісам гаворыць [*1].*

Вобраз зязюлі сустраўся і ў песні, якую Вольга Антонаўна Паляціла праспявала як рагульную:

*Там у садочку зозуленько,
Вона не куе, правду кажэ:
– Літшэ дівочцы у матёнкі,
Чым нывісцы у свыкрухы.
Дівонька встанэ – косу чэшэ,
Косу зачэшэ – гуляты йдэ,
Воды прынэсэ – ложка мые.
Ложка помые – доіты йдэ [*1].*

Вядома, што вобраз зязюлі займае важнае месца ў паэзіі абрадавага календара беларусаў. Акрамя таго, з яе кукаваннем звязваецца надыход «цёплых дзён» – час ад Вялікадня да Пятра. У вераваннях зязюля лічылася вечнай удавой, а яе кукаванне было раўназначна галашэнню, у сувязі з чым гэтая птушка стала сімвалам самотнасці, удаўства, жалю. Яе вобраз звязваўся таксама з іншасветам, са смерцю, таму яна лічылася вясцункай сумных падзей, смерці, хваробы, няшчасця. Відаць, не салодка жывецца рагулі, калі яе параўноўваюць з такой птушкай. А ці салодка жывецца замужам?

Калі весці семантыку слова ад значэння «галінка», то варта заўважыць, што ні вярба, ні якое-небудзь іншае дрэва нават не згадваюцца ў рагульных песнях. Але вядома, што вобраз вярбы сустракаецца ў песнях вербных, якія таксама спяваліся ў гэты перыяд:

*– Ой, ты, вэрба зылынэнькая,
Як на тобі голічко гнэцця.
Ох, ты, дівка молодэсэнькая,
Як за тэбэ молодці б'юцця.
– Ныхай б'юцця, той поладяцься,
Ных на мэнэ, той нанадяцься.
Як я зросту, той я выросту,
Та я пойду, той за старосту.
За старосту, за старэсэнького,
За нысара молодэсэнького.
Ой, той нысар, той богач-богач,
Купыв ленту, той побач-побач [*1].*

Здаўна вярба, асабліва пахіленая («як на тобі голлічко гнэцця») атаясамлівалася з дзяўчынай на выданні. Вярба – гэта сакральнае дрэва, яе ранняе цвіценне – першая прыкмета вясны. Паводле старажытных уяўленняў, вярба – гэта дзяўчына, якая, каб уратавацца ад замужжа са старым, ператварылася ў дрэва. У прыведзенай песні заўважаецца семантычная паралель «вярба – дзяўчына»: як вярба абуджаецца пасля зімовага адпачынку, рыхтуецца да цвіцення, так і дзяўчына наліваецца сокамі

прыгажосці, рыхтуецца да шлюбу. У гэтым кантэксце варта ўспомніць, што рагульныя песні спяваліся падчас посту, пасля якога браліся шлюбы.

Надзвычай цікавай з'яўляецца рагульная песня-папрок адрасаваная нежанатаму хлопцу:

– *Ой, чом ты, Мішка, в осэнь ны жыныўся?
Вжэ товая дівка росла-пэрэросла,
Росла-пэрэросла, поставыла кросна.
Як ныточку зьвяжэ – сама спаты ляжэ.*
– *Ой, як жэ мні жынытыся,
Свыны под хату подрылыся,
А мышы грошы вынэслы,
А молодці дівку одмовылы [*1].*

Амаль ва ўсіх песнях згадваюцца кросны, кужаль: «*Коб ны тонкый кужаль, ны малое дятятко*», «*Богдай той тонкый кужэль на ясных свечах згорів*», «*Росла пэрэросла, поставыла кросна, як ныточку зьвяжэ – сама спаты ляжэ*». Гэта звязана з тым, што ад Благавешчання да Вялікадня доўгімі вечарамі дзяўчаты займаліся ткацтвам. Кожная прыкладала ўсе намаганні, каб да Вялікадня кросны ўжо былі вынесены з хаты. Вольга Іванаўна Люлевіч расказала пра пэўныя этапы ткацтва: «*Од Пылыповкы пралы на вырытёнах, коловротах, пралы шчэ всю мясныцю, а вжэ на маслыныцю сновалы. Кросны вносылы до Благовішчання. І ткалы, навывалы вісь вылыкы піст до Вылыкодня*» [*1]. Таму не дзіўна, што «*Высна-красна, тэплэ літэчко, а молодым – кросынця ткаты*».

Аналізуючы рагульныя песні, заўважаецца, што адной з самых галоўных праблем у іх з'яўляецца гендэрная:

*Высна-красна, тэплэ літэчко,
Старым бабкам посыдінчыко,
А молодым – кросынця ткаты,
Малым дítям цывочки сукаты.
На улыцы дывочок радочок,
Мыж імы ны одного хлопця.
Подай маты рышыто клочча,
Купы-купы дэвочкам хлопця.
На улыці курочок радочок,
Між імы ны одного півня.
Подай маты рышыто пір'я,
Купы-купы курочкам півня [*1].*

У такім выпадку нельга пагадзіцца з Вольгай Іванаўнай Люлевіч і лічыць, што ўсе веснавыя песні ёсць песні рагульныя. Відавочна, што гэтыя песні розняцца вобразамі, адрасатамі, функцыямі. Вясянкі спяваюць з мэтай заклікаць вясну, прасіць у яе цяпла і выгод для сябе, вельмі часта ў іх звяртаюцца да птушак (жавароначкаў, зязюлі), прычым птушкі найчасцей шукаюць паратунку ад крыўд іншых птушак:

– *Ой ты, жаваронку, ты ранняя пташка,
Чого ты так рано із выраю выйшов?*

*Ны сам жэ я выйшов, мэнэ пташкы былы,
Мэнэ пташкы былы, з вэрэю гонылы [*1].*

Ужо з першых дзён вясны жавыя блазаны беглі да буслянкі: «*Бусэнь, бусэнь, на тобі галёну, дай мне жыта копу*». Вяснянкі спяваліся па ўсёй вёсцы ад ускрайку да ўскрайку. Іх паэтыка непарыўна звязана з гаспадарчымі клопатамі, яны носяць пераважна заклікальны характар. І нават веснавыя карагоды пачыналі вадзіць раней за рагульныя, яшчэ да Благавешчання. Таму больш правільна будзе вызначыць рагульныя песні як лакальны від веснавых карагодных. Пацверджаннем гэтаму можа быць тое, што семантыка слоў «рогуля», «рогульця» звязана са значэннем «крывы». «Выводыты рогульцю» – выводзіць карагод – выводзіць «крывы танэць».

Такім чынам, мы здзейснілі першую спробу ў асэнсаванні такой з’явы як рагульныя песні: правялі агульную характарыстыку, указалі на час выканання, выказалі меркаванні наконт семантыкі слова «рогуля». Абгрунтаванне рознасці відаў «вяснянка» і «рагульная песня» патрабуе далейшага вывучэння.

ЗАЎВАГІ

*1. Выкарыстаны матэрыялы рэгіянальнага архіва Кобрынскага раёна Брэсцкай вобласці (Фонд 1, вопіс 11) Вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору пры кафедры тэорыі літаратуры БДУ.

*2. Запісана Г. Таўлай у 1975 г. у вёсцы Збураж Маларыцкага раёна Брэсцкай вобласці.

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская міфалогія: Энцыкл. слоўнік / С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч і інш. Мн., 2004.